

Teollisen perinnön suojelu Suomessa

Arvoisat teollisen perinnön ja perinteen ystävät

”Jos tehtaat eivät kannata, ne lopetetaan. Jos ne taas menestyvät, niitä laajennetaan. Molemmissa tapauksissa vanhoja rakennuksia häviää ja perinnettä katoaa.”

Näin pohdiskeli opetusneuvos **Veikko Talvi** Verlan tehdasmuseon 10-vuotisjuhlissa 1982. Talvi tiesi, mistä puhui. Hän teki keskeisen osan elämäntyöstään metsäteollisuuden palveluksessa Kuusankoskella 1950-luvun alkupuolelta lähtien. Häntä saamme kiittää siitä, että meillä on v. 1972 käyttöön otettu Verlan tehdasmuseo, joka on laatuun ensimmäinen Suomessa. Kysymyksessä on siis kokonainen vanha tehdas museoituna, ei mikään esinevarasto, jollaista on tapana kutsua teollisuusmuseoksi. Sellaisia on perustettu Suomessakin paljon ennen Verlaa.

Kun samainen museo täytti 30 vuotta, juhlapuhujana toiminut museologian professori **Janne Vilkuna** totesi: ”Verlassa oltiin ajasta reilusti edellä, kun tehtaan museointia edelsi työn monipuolinen dokumentointi, jonka historioitsijan koulutuksen saanut opetusneuvos Veikko Talvi suoritti 50-luvulla haastattelemalla ja valokuvaamalla.” Talvi oli Kymiyhtiön henkilöstölehdessä päätoimittaja ja firman ensimmäinen tiedotusmies, joka pystyi tekemään dokumentoinnin työaikanaan, koska hän laati samalla lehteensä juttuja hankkimastaan aineistosta. Prof. Vilkuna painotti puheessaan, että tämä kaikki tapahtui yhdeksän vuotta ennen maailmankuuluksi muodostuneen ruotsalaisen Samdok-ohjelman käynnistämistä eli nykyajan tallennukseen ja dokumentointiin keskittyneen ohjelman aloittamista.

Tämä esimerkki kuvastaa mielestäni hyvin sitä, että perinteen tallennus ja aivan erityisesti teollisen perinnön säilyttäminen vaatii asiaan vihkiytyneiden tulieluista sekä samalla pelisilmää omassa organisaatiossaan. Luulenpa vain, ettei Verla olisi säilynyt, ellei sen puolestapuhujana olisi ollut tehtaan omistaneen suuryrityksen, eli Kymiyhtiön, palveluksessa toiminut vaikuttaja. Varsinkin kun talossa oli sellaisiakin mielipiteitä, että pannaan vanha tehdas nurin ja kaavoitetaan tontti kesämökkipalstoiksi. Jos meille jää aikaan kerron, teille sen huikkeen pienen tapahtuman, jonka ansiosta Verla pelastui 50 vuotta sitten. Olin nimittäin tämän näytelmän todistajana nuorena kesämiehenä 1969.

Jos teollisuuden piirissä oli vaikeaa 1950- ja 60-luvuilla viritellä keskustelua suojelu- ja säilytysasioista, niin yhtä onnetonta se oli viranomaispiireissä. Asiaan herättiin vasta paljon myöhemmin. Valtakunnalliseksi keskustelunaiheeksi teollinen perintö nousi vasta v. 1977, jolloin Tampereella käytiin runsaasti julkisuutta saanut Verkatehtaan suojelukiista. Tämän yksittäistapauksen herättäminä museoviranomaiset ryhtyivät laatimaan perusselvityksiä maamme kulttuurihistoriallisesti arvokkaista

teollisuusympäristöistä ja niiden tutkimus- ja suojelutilanteesta. Samalla teollisuuden rakennuskulttuurin vaaliminen vakiintui myös osaksi museotyötä. Vielä 1981 Helsingin Sanomat julkaisi uutisena, että ”Teollisuuden muistojen tallennus päässyt alkuun Suomessakin”. Ja varsinaisessa jutussa todettiin kuinka Turussa ja Helsingissä on käynnistetty teollisuusrakennusten inventointi ikään kuin muualla maassa ei teollisuutta olisikaan.

Mitä sitten nykyisin tarkoitetaan teollisella perinnöllä ja perinteellä? Teollisuusperinnöllä ymmärretään kaikki teollisen tuotannon ja työn piiriin liittyvät ilmiöt. Näitä ovat esimerkiksi: teollisuusympäristöt, tehdasrakennukset, koneet ja laitteet, henkilöstön asunnot (työväki + johto) sekä teollisuudessa harjoitetut työtavat ja henkilöstön elinolot. Teollisuusperinteen piiriin luetaan lisäksi teollisen toiminnan tuotteet, kirjalliset jäämistöt, asiakirjat, piirustukset, valokuvat, elokuva ja äänitteet. Siis työmaata riittää, mistään pikkupuuhastelusta tässä ei ole kysymys.

Vuonna 1985 perustettu Teollisuusperintöseura pyrki toiminnallaan syventämään teollisen perinteen tuntemusta ja edistämään teollisuusperinnön dokumentointia, tutkimusta ja vaalimista. Seura tekee aloitteita ja antaa lausuntoja teollisuusperinnön säilyttämiseksi. Lisäksi seura järjestää koulutus-, keskustelu- ja esitelmätilaisuuksia sekä edistää alan julkaisutoimintaa. Kun oli takavuosina kyseisen poppoon puheenjohtajana, pidimme eri puolilla Suomea ns. teollisuusperinteen klinikka -tilaisuuksia, joihin kansalaiset saivat tulla kyselymään aiheeseen liittyvistä asioista. Niissä tuli esille aivan yllättäviäkin juttuja, joita sitten koetettiin viedä eteenpäin. Joku hankkeista toteutuikin. Todettakoon lisäksi, että Teollisuusperintöseura on alan kansainvälisen järjestön TICCIH:n (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage) Suomen osasto.

Viimeisten parin vuosikymmenen aikana on noussut vahvasti esiin vanhojen teollisuuskiinteistöjen uuskäyttö. Se ei ole kuitenkaan mikään Suomessa keksitty ilmiö, vaan pioneereja tässä asiassa ovat olleet engelsmannit. Ensimmäisiksi taisivat ehtiä Liverpoolin ja Glasgow'n kaltaiset kaupungit, joissa savupiipputeollisuuden myötä tyhjentyneet rakennusmassat alettiin ottaa kulttuurikäyttöön. Suomessa on kuitenkin huomattu, että uuden toiminnan löytäminen vanhoille teollisuusrakennuksille on osoittautunut suojelulainsäädäntöä tehokkaammaksi turvaksi teollisuuden kulttuuriperinnölle. Meillä ehkäpä vanhin esimerkki tällä alueella löytyy Tampereelta, missä Frenckellin vanhan paperitehtaan tiloissa on toiminut kaupungin virastoja jo 1950-luvun lopulta lähtien. Ja kaikkihan muistaa, että kyseisessä rakennuksessa käynnistyi v. 1842 maamme ensimmäinen paperikone, josta ei kuitenkaan ole säilynyt muuta kuin nuhrainen valokuva. Frenckellin linnamaiseen rakennukseen tuli 80-luvulla Tampereen Teatterin kolmas näyttämö ja luonnollisesti ravintola upeaan ympäristöön Tammerkosken rannalla.

Tehtaan vanhassa pannuhuoneessa toimi pitkään kirjaston lukusali, jossa opiskeluvuosiinani kävin säännöllisesti. Mieleen jäi pääoven pielessä ollut kyltti: ”Pyyhkikää jalkanne!” Siihen oli tussilla lisätty: ”tai ainakin kenkäne!” Pari vuotta sitten pannuhuoneessa aloitti livemusiikkiklubi, vaikka rakennuksen purkamistakin jo mietittiin.

Komeita esimerkkejä vanhojen teollisuustilojen uskäytöstä ovat myös Salmisaaren valtaisa kaapelitehdas Helsingissä, joka jäi tyhjilleen 80-luvulla. Rakennukset pystytettiin säilyttämään ja nyt tehdaskiinteistöissä toimii kolme museota, teattereita, näyttelytiloja, ravintoloita, toimistoja, taiteilijoiden työhuoneita ja muusikoiden harjoituskämppejä. Onpa siellä asuntojakin. Vastapäätä kaapelitehdasta oleva Alkon suuri tehdaskompleksi muutettiin 2000-luvun alkupuolella Helsingin oikeustaloksi, missä toimii mm. käräjä- ja hovioikeus sekä asianajajien toimistoja.

Myös Arabianrannan monet oppilaitokset Helsingin Vanhassakaupungissa ovat hyödyntäneet alueen rikkaa teollisuusperintöä ja vanhoja tehdasrakennuksia. Ensimmäisenä alueelle muutti Taideteollinen korkeakoulu, joka vuokrasi toimitilat Arabian vanhasta tehtaasta. Arabian vanhaan osaan valmistui puolestaan tilat Pop & Jazz -konservatoriolle. Teatterikorkeakoulu sai uudet tilat vanhasta saippuatehtaasta Helsingin Sörnäisissä. Samoilla kulmilla toiminut Elannon leipätehdas on saanut uutta eloa mittavien saneerausoperaatioiden tuloksena. Uusimpana kohteena on syytä mainita Tikkurilan vanha silkkitehdas, jonka suojiin on syntymässä asuntoja, toimistoja ja kulttuuritiloja. 2000-luvun alkupuolella puhuttiin loft-asunnoista eli avarista ja korkeista asunnoista vanhoissa teollisuuskäinteistöissä, mutta aika ajoi niiden ohi. Nyt keskitytään mieluummin normaaleihin asuntotyyppeihin.

Muutama esimerkki vielä muualta Suomesta. Turun keskustassa vanha köysitehdas muutettiin 90-luvun lopulla Turun ammattikorkeakoulun tiloiksi ja Vaasassa rakennettiin samoihin aikoihin puuvillatehtaan tiloihin ja välittömään yhteyteen kokonainen uusi yliopistoalue, ja Salossa muutettiin vanha veturitalli taidenäyttelytilaksi. Muina esimerkkeinä haluaisin nostaa esiin vielä vaikkapa Lapuan patruunatehtaan korjaamisen kirjastoksi, Kangasalan urkutehtaan muuttamisen hotelliksi ja Kotkan höyrypanimon saneeraamisen tutkimus- ja koulutustiloiksi. Järkevintä on tietysti säilyttää vanhat tehdastilat tuotannollisessa toiminnassa. Näin on käynyt mm. UPM-konsernin Kajaanin ja Voikkaan tehdasalueilla, joissa on runsaasti uutta yritystoimintaa. Kotipaikkakunnallani Kuusankoskella olen seurannut, miten Kymintehtaan perinteikkäällä tehdasalueella on herännyt eloon 1800-luvun varistorakennukseen syntynyt monipuolinen Kymi Taideruukki. Se on tullut parin viime vuoden aikana laajalti tunnetuksi erityisesti musiikkitarjonnastaan, jota löytyy sinfoniamusiikista rockiin saakka. Niin yleisö kuin esiintyjätkin tykkäävät paikan karheudesta eli kenenkään ei tarvitse pönötellä mitenkään. Voi ottaa rennosti ja keskittyä musiikkiin. Kuusankoskitalon konserttisalissa se

ei kuulemma ole mahdollista, koska siellä ei kehtaa kesken konsertin hyppiä yläpystyyn suosiota osoittamaan. Jokin salaperäinen lumo ja viehäytys näissä vanhoissa ympäristöissä piilee.

Mikä sitten on teollisuusyritysten suhde omaan historiaansa ja sen tallentamiseen? Väittäisin, että se on ongelmallisempi kuin koskaan aikaisemmin. Osaltaan tämä johtuu yritysrakenteiden ja omistussuhteiden nopeasta muutoksesta, osittain siitä, että elinkeinoelämä keskittyy entistä enemmän vain liiketoiminnan kannalta tärkeisiin asioihin. Juuriaan arvostavat nykyisin lähinnä perheyhtiöt, joista voisinkin ottaa loistavaksi esimerkiksi vaikkapa Pentik-yhtiön, joka on rakentanut Posiolle hienon ja monipuolisen museokeskuksen, kunnostanut vanhan porokartanon taiteilijaresidenssiksi ja aloittanut lisäksi galleriatoiminnan niin Posiolla kuin Kuusankoskellakin, **Anu Pentikin** kotipaikkakunnalla. Toinen hyvä esimerkki on JOT-yhtiöt Karkkilassa, missä tämä perheyritys perusti vanhan Högforsin valimon yhteyteen Suomen valimomuseon ja on tehnyt paljon muutakin teollisuusperinteen hyväksi omalla paikkakunnallaan.

Erikoinen seikka on kuitenkin se, että vain harvat yritykset Suomessa pystyvät kytkemään omaan perinteeseensä liittyvän arvolatauksen kaupalliseen toimintaansa. Tämä on onnistunut vaikkapa Sinebrychoffilta, Fiskarsilta ja tietysti Arabian ja Iittalan nykyisiltä omistajatahoilta. Mutta puutavaran tuottaja tai paperinvalmistaja ei saa juurikaan lisäarvoa markkinoilla siitä, että se on ollut alalla viimeiset 150 vuotta ja sillä on huippuammattitaitoinen henkilöstö ja tehokkaat koneet.

Kysymys on tietysti mielikuvista. Kyllä me kuluttajat helposti yhdistämme vaikkapa oluen ja kauniiden keramiikka- ja lasituotteiden valmistukseen leppoisan kuvan taitavasta käsityöstä, isiltä peritystä ammattitaidosta ja ylivermaisesta osaamisesta, vaikka nämäkään tuotannonalat eivät tulisi toimeen ilman pitkälle vietyä automatiikkaa ja ajantasaista teknologiaa. Mutta kun ostamme marketin tarjouksesta riisin valkoista A4konttoripaperia, käy niin, että tuo paketti, johon tiivistyy huikea määrä erilaista osaamista, on täysin mykkä eikä viesti yhtään mitään, painaakin vielä liikaa. Tai oikeastaan kyllä se viestii jotakin: se saattaa palauttaa mieleen tekemättömiä töitä tai sitten se herättää itsesyytöksen luonnonvarojen tuhlaamisesta. Puhu siinä sitten viidennen polven paperimaakareista ja huipputeknologiasta.

Miksi näin? Siksi, että mielikuvat synnytetään mainonnalla. On sitä yritetty metsäteollisuudessakin. Jokin vuosi sitten StoraEnso aloitti uuden yritys kuvakampanjan mainoksella, jonka tunnuksena oli hieno räätäლისalonki. Haluttiin antaa kuva yrityksestä, joka pyrkii yksilölliseen taylor-made -tuotantoon. Eipä pyörinyt tämä kampanja kovinkaan kauan. Ehkäpä on niin, että toisiin tuotteisiin perinteet voidaan nivoa luontevasti, toisiin ei. Vai mitäpä sanotte helsinkiläisen putkiliikkeen mainoslauseesta: ”Vettä jo toisessa polvessa.”?

Jos vielä mietitään teollisuuden roolia perinteen tallentajana, on todettava, että puunjalostusteollisuus on kutakuinkin osuutensa hoitanut, jos otetaan Verlan rinnalle toinen samassa pitäjässä, nykyisessä Kouvolassa sijaitseva Ankkapurhan teollisuusmuseo, jonka komeutena on kokonainen 1800-luvun lopun kartonkikone. Unohtaa ei saa myöskään muutama vuosi sitten tänne Valkeakoskelle siirrettyä satavuotiasta jenkkipaperikonetta, joka palveli aiemmin Myllykosken paperitehtaalla. Enpä tiedä maailmalta toista yritysarkistoa, johon on taltioitu kokonainen paperikone.

Sahateollisuuden puolelta kaivattiin pitkään tietoa Verlan tapaisen eli alkuperäisellä paikallaan olevan sahamuseon aikaansaamisesta, mutta alettiin jo taipua sille kannalle, ettei sellaista Suomeen enää koskaan saada. Viitisen vuotta sitten kuitenkin kajahti ilouutinen Noormarkusta, missä Ahlström-yhtiö avasi Makkarakosken sahamuseon, jonka arvellaan olevan ainoan koko Euroopassa. Vuonna 1957 pysähtynyt laitos pitää sisällään 1800-luvun lopulta peräisin olevan laitteiston, joka on alkuperäisellä paikallaan. Noormarkun ruukkialueella on toki muutakin nähtävää, mm. historiallinen rakennuskanta, josta mainittakoon upea Alvar Aallon suunnittelema Villa Maira.

Kun puhuin esitykseni alkupuolella teollisuusperinteen tulisieluista, ei voida unohtaa porilaista kotiseutuneuvosta **Olavi Koskista** (1921-2012), jonka ura tekniikan historian tallennuksessa on vertaansa vailla. Hän toimi 40 vuoden ajan työnjohtajana Rosenlew-yhtiön palveluksessa ja aloitti jo 1960-luvulla esineiden keräämisen. Oman toimensa ohella museo-Koskinen kulki tehtailla ja merkitsi firman luvalla tuotteita ja laitteita museolle varatuiksi. Lapussa luki: ”Ennen kuin tämä esine hävitetään, muuksi muutetaan tai muualle siirretään, pyydetään ilmoittamaan asiasta Olavi Koskiselle.” Näin syntyi nykyinen Rosenlew-museo, joka sijaitsee vanhassa tehtaan makasiinissa ja jonka tiloissa on 6 000 esinettä. Kokoelmassa on esineitä puimakoneesta muovikassiin, Porin-Matista lihamyllyyn. Tarina kertoo, että kaikki tehtaan ulkopuolelta hankitut esineet – Sampo leikkuupuimuria lukuun ottamatta – hän kuljetti museoon polkupyöränsä tarakalla. Koskinen omisti aivan Porin keskustassa omakotitalon, joka oli joutunut aikojen saatossa kerrostalojen piirittämäksi. Hänen kuolemansa jälkeen talon joutui 2016 rakennusfirman haltuun, joka pani sen matalaksi ja teki tilalle 7-kerroksisen kerrostalon. Ehkä talon purkajat hieman yllättyivät hommassaan, sillä kansa tiesi kertoa, että Koskinen otti esineiden keruumatkoillaan talteen varmuuden vuoksi myös kaksoiskappaleen ja vei sen kotiinsa säilytykseen...

Vihjaisin edellä, että Britanniassa teollisuusperinteeseen on suhtauduttu täydellä vakavuudella jo sotien jälkeisistä ajoista lähtien. Tämä on tietysti kunniakasta maalle, jota pidetään industrialismin kehtona. Briteillä on mm. Unescon maailmanperintöluettelossa kuusi kohdetta, mitä pidän hyvän saavutuksena, kun ottaa huomioon, että teolliseen toimintaan liittyviä kohteita mp-luettelossa on vain kolmisenkymmentä ja kohteita listalla on tällä hetkellä reilu tuhat (tarkalleen ottaen 1 121/ 2019).

Olen ollut Englannissa tutkimassa näitä kohteita ja eräessä suhteessa heillä on aivan erityinen etu, jollaista meillä Suomessa ei ole. Tarkoitan sellaista brittiläistä ”ruutiukkoperinnettä”, että jos jossakin teollisuusperintökohteessa tarvitaan talkootyövoimaa hoitelemaan erilaisia asioita, niin siellä se onnistuu. Meillä tätä perinnettä ei juurikaan ole, vaikka sotien jälkeen Suomessakin talkootyö oli kunniansaan. Erästä asiaa jäin kuitenkin Lontoon Tekniikan historian museossa ihmettelemään. Kiertelin siellä pidempään ja etsin osastoa tai edes nurkkausta, missä olisi kerrottu paperikoneen kehityksestä, jossa briteillä on huomattavat ansionsa 1800-luvun alkupuolella. Aihe oli museolle täysin tuntematon. Kysyin vielä museon johtajalta, että miksi he eivät ole ottaneet tätä tekniikan historian sektoria esille, niin vastaus oli: ”on monia muitakin sektoreita, jotka tänne eivät ole mahtuneet”. Niinpä!

Hyvät kuulijat, vaikka teollisuusperinnön ja tekniikan historian hoito Suomessa on vielä sangen uutta, se on kuitenkin kohtuullisen hyvällä tasolla ja uusia avauksia tulee pikku hiljaa. Ongelmaksi alkaa vain tulla voidaanko tulevaisuudessa museoida esimerkiksi jumbolentokoneita, jättisuuria paperikoneita tai vaikkapa öljynporauslauttoja. Tuskinpa sentään. Niiden esittely tuleville sukupolville täytyy hoitaa virtuaalisesti tai mitä keinoja uudet sukupolvet sitten haluavatkaan. Jos haluavat...

Tällä hetkellä uskon kuitenkin englantilaista museogurua **Sir Neil Cossonia**, joka laushti parikymmentä vuotta sitten: *”2000-luvulla ihmiset vaeltavat katsomaan vanhoja teollisuusympäristöjä yhtä suurella innolla, kun he aikanaan menivät ihastelemaan Egyptin pyramideja tai Italian idyllisiä pikkukaupunkeja.* Meillä Suomessa kuitenkin riittäisi, jos pokasaha ja kankivasara olisivat tulevaisuudessa yhtä arvokkaita ja kiinnostavia museoesineitä kuin rukinlapa ja tuohivirsu ovat olleet viimeiset sata vuotta.